

OPBOUW

weekblad tot opbouw van het gereformeerde leven

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw“

red. en sekr. h. pootlaan 242, alkmaar

adm.: merelhoven 273, capelle a.d. ijssel

C. VEENHOF — KAMPEN

De minste der minsten

Het is een triest feit dat de zin, het doel van het lijden en sterven van onze Heer Jezus Christus door alle eeuwen heen in de christenheid steeds werd misduid — tot op de dag van vandaag. Dat behoeft ons evenwel niet te verwonderen. Want er is niets dat voor de ongebroke, zichzelf handhavende mens zó vernederend, zó vernietigend is als het lijden en het kruis van Christus. Paulus heeft eens geschreven dat het Evangelie van het kruis voor de Joden — d.w.z.: voor alle mensen die in eigen kracht, en dan speciaal met behulp van religieuze prestaties, met God in het reine menen te kunnen komen — een *ergernis* is. En hij voegde er aan toe dat dit Evangelie voor de Grieken — d.w.z. voor alle mensen die van oordeel zijn dat zij door eigen intellectueel vermogen de ware wijsheid te kunnen ontdekken — een *dwaasheid* is.

Wat Paulus zo schreef was de vertolking van wat hij in jarenlange arbeid met ontzetting en droefheid had ervaren. En dat woord van Paulus heeft van het moment af waarop hij dat neerschreef niets van zijn actualiteit verloren. Omdat zijn Evangelie een ergernis en een dwaasheid is heeft Christus en zijn woord en werk, steeds zo'n fanatieke weerstand opgewekt. Hij werd ten slotte vermoord. Op geen enkele wijze wordt evenwel het ergerniswekkende en als dwaasheid gediskwalificeerde Evangelie van het lijden en sterven van Christus in de Schrift bedekt of gecamoufleerd.

We willen nu zien hoe dat geschiedt in het verhaal van de voetwassing zoals die door Jezus werd verricht aan de vooravond van de dag waarop Hij werd gekruisigd.

—o—

Johannes begint zijn beschrijving daarvan met een paar opmerkelijke uitspraken.

De eerste is deze dat Jezus vóór het Paasfeest terwijl Hij wist dat het uur gekomen was om uit deze wereld over te gaan tot de Vader, Hij de zijnen die Hij in deze wereld steeds had liefgehad, zijn liefde betoonde tot het einde. Johannes accentueert hier dat Jezus met volstrekte zekerheid wist dat Hij de volgende dag het zwaarste lijden, dat ooit in de kosmos doordeden werd of zal geleden worden, zal moeten doorstaan en en dat Hij daarna naar zijn Vader in de hemelen zou gaan. En dat Christus, met het visioen daarvan voor ogen, zijn discipelen, die Hij reeds vanaf het moment dat Hij ze riep had liefgehad, tot het einde toe met zijn liefde omvatte. Dit betekent zeker niet dat Hij die liefde tot een eindpunt betoonde. Hoe zou dat kunnen? Zijn liefde duurt immers tot in eeuwigheid! Neen, dit woord wil zeggen dat Jezus zijn liefdebetoon aan zijn discipelen in wat Hij nu zal gaan doen, tot zulk een hoogte, diepte, volheid zou opvoeren dat een nog groter liefdebetoon niet meer mogelijk was. Wat Johannes nu gaat verhalen is niet het einde, maar de *rijkste ontplooiing*, de *voleinding* van Christus' liefde voor de zijnen. Het tweede dat Johannes in dit verband noemt is dat Jezus de voeten van zijn discipelen gaat wassen terwijl Hij wist dat de duivel reeds Judas Simonszoon Iskariot in het hart had gegeven Hem te verraden. En dat Christus die voetwassing volbracht in de wetenschap dat de Vader Hem alles in handen had gegeven, dat Hij van God was uitgegaan en naar God terugging. Op geen duidelijker en krachtiger wijze dan zo kon worden uitgedrukt dat Jezus, met volledig inzicht in wat komen zou, volkomen *vrijwillig* zal doen en ondergaan wat de volgende dag met Hem geschieden zal.

Voor het oog van de mensen is Hij dan de passieve, de onmachtige, de gebondene, de dulder. Maar in werkelijkheid heeft Hij de Joden, het Sanhedrin, Herodes, Pilatus volledig in zijn macht. Ze kunnen geen woord zeggen, geen vin verroeren, geen hand uitsteken buiten die „macht“, die „bevoegdheid“ van Jezus om. Met, in die macht gaat Jezus de lijdensweg betreden tot het bittere einde, om daarna in te gaan in de heerlijkheid van zijn Vader. Dit alles, aldus Johannes, of, betere gezegd: de Heilige

Geest,, moeten we weten, om iets te verstaan van wat Jezus nu zal gaan doen.

—o—

Jezus gaat nu met zijn discipelen een maaltijd houden. Hoogstwaarschijnlijk, al staat dat er niet uitdrukkelijk bij, was dat een Paasmaaltijd. Als dat het geval is geweest, was dat het laatste Paasmaal dat naar Gods ordening, en dus op wettige wijze, in de wereld werd gevierd. Het zou aan het einde daarvan voor goed overgaan in het eerste Heilig Avondmaal dat in de wereld werd aangericht. Als die maaltijd begonnen is gebeurt er iets zeer vreemds, iets dat voor de discipelen zonder meer verbijsterend was. Jezus staat namelijk van de matras, waarop Hij bij de maaltijd gelegen was, op legt zijn bovenkleden af, neemt het wasbekken en de linnen doek die bij de requisieten van zo'n maaltijd behoorden, omgordt zich met die doek, vult het wasbekken en begint de voeten van de apostelen te wassen.

Wat Jezus dan doet is inderdaad verbijsterend. Want wat de discipelen dan beleven, ondergaan, is dat de eeuwige Zoon van God, God uit God, Licht uit Licht, de Almachtige en Heerlijke, op de grond kruipt en het meest verachtelijke werk doet dat een Jood zich denken kon. Een ander de voeten wassen was een zo vuil en vernederend werk, dat dat alleen aan een slaaf mocht worden opgedragen. Het was in de volle zin van het woord slavenwerk. En dan nog wel zo, dat dat van een joodse slaaf niet eens mocht worden geëist. Dat werk doet nu Jezus. Het kan niet anders of de discipelen hebben dat met ontzetting beleefd en zich afgevraagd wat dat moest betekenen. Er zal wel een beklemmende, een angst-aanjagende stilte in de zaal hebben geheerst toen Jezus dit werk verrichtend van discipel naar discipel kroop.

—o—

Zo van discipel tot discipel gaande komt Jezus ook bij Petrus. Als de Heiland zich achter Hem neerbuigt en zijn handen naar diens voeten uitstrekt kan Petrus zich niet langer inhouden: Hij valt tegen Jezus uit met de woorden: „Heer, wilt *GIJ* mij de voeten wassen?“ Het flitste Petrus door de geest dat in die voetwassing iets zeer vreemds geschiedde. Daarin

worden, zo ervaart hij dat, de dingen volkomen op zijn kop gezet. Jezus, de Meester is toch zeker wel de allerlaatste die dat verachtelijke, dat slavenwerk, ter hand moet nemen! *Gij MIJ?* Meester? — Ik U!

Rustig wijst Jezus dan Petrus terecht: Wat Ik doe, Petrus, kunt gij nú nog niet verstaan. Dat kan pas nadat ge Mij verloochend en daarover berouw gehad hebt; dat kan pas nadat Ik gekruisigd en opgestaan ben en mijn Geest ook op u is uitgestort. Eerder niet. Petrus denkt er evenwel niet aan zich naar het woord van de Meester te schikken. Hij geeft zich niet zo maar gewonnen. Met grote felheid valt hij tegen Jezus uit met de woorden: Gij zult mijn voeten niet wassen in eeuwigheid! Maar dan zegt Jezus een voor Petrus verpleterend woord: Dit: *indien Ik u niet was hebt gij geen deel aan Mij*. Dit woord opent een afgrond. Want het wil zeggen: Petrus, als gij Mij niet toestaat uw voeten te wassen bestaat er geen gemeenschap tussen u en Mij, zijt ge vreemd aan Mij en het heil dat Ik ben en geef. Als ge in uw weigering volhardt betekent dat eeuwige ondergang.

—o—

Ik weet het: dit woord van Jezus klinkt ons vreemd in de oren. Is dat niet heel erg overtrokken te zeggen dat de gemeenschap met Christus afhangt van een wasbeurt en dat nog wel van de voeten? Maar wie zo vraagt heeft van de zin van wat Jezus hier zegt en doet niets verstaan! Jezus Christus

IN DIT NUMMER

Pagina 161

Prof. C. Veenhof,
De minste der minsten

Pagina 162

Drs H. de Jong,
Over geloofsbelijdenis en
avondmaal vieren (3)

Pagina 164-165

M. van Damme,
„Welzijn“ in Israël voor de
pachters van Jahweh
Ds M. R. van de Berg,
Jeremia (Bijbelstudie)

Pagina 166

Prof. C. Veenhof,
Groen van Prinsterer, de man
van de „Gereformeerde Ge-
zindte (2 - slot)

is de Zoon van God! En zoals Paulus later zeggen zal: Hij heeft zich aan zijn gelijkheid met God niet willen vastklampen. Hij heeft zich ontledigd, tot niets gemaakt, door het bestaan van een slaaf aan te nemen. Als mens op aarde gekomen heeft Hij zich vernederd en is de minste der minsten geworden. Straks door als een boef te worden gekruisigd! En deze vernedering brengt Jezus nu in praktijk door op de grond rond te kruipen en het meest verachtelijke werk dat denkbaar is ten behoeve van zijn discipelen te doen. En nu komt het er voor Petrus op aan zich dat doen van Jezus te laten welgevalen! Of, anders gezegd: het komt er voor hem op aan in deze zich als slaaf vernederende Jezus de Verlosser der wereld, zijn Verlosser, te zien. Dat het voor hem een zaak van leven of dood zich door deze Jezus te laten dienen. Jezus is immers niet gekomen om gediend te worden, maar om te dienen en zijn leven te geven als een losprijs voor velen. Alleen het geloven in deze Jezus, het Hem aan zich te laten doen wat Jezus aan hem moet doen, betekent gemeenschap met Christus en het waarachtige heil. De weg die leidt tot het deelachtig worden van de verlossing die Christus tot stand brengt, wordt in de Schrift op allerlei wijze getekend. Hij wordt aangeduid als wedergeboorte, geloof, bekering en op nog veel andere manieren meer. Hier predikt Christus met woord en daad dat hij ook is *het zich laten dienen door Hem*, die zich daarin zo vernedert dat Hij het verachtelijkste werk dat denkbaar is aan hen volbrengt en Hij zo de minste der minsten voor hen wordt.

—o—
In dit optreden van Jezus openbaart zich nu op een zeer navrante wijze de ergernis en de dwaasheid van het Evangelie. En in Petrus' woord: Gij zult mij niet wassen in der eeuwigheid manifesteert zich bij deze discipel van Jezus, onbewust en fanatiek, de afkeer om in deze Jezus de Verlosser, de Bevrijder te zien; de *hoogmoed* die het niet dulden wil dat de Heilige Gods ter wille van de verlossing van zondaren zich zo diep vernedert en hen met het oog daarop deze dienst betoont. Een Jezus die met een zweep de geldzuchtige scharrelaars de tempel uitranselt — die aanvaarden de mensen graag! Ook een Jezus, die op aarde compromisloos gerechtigheid predikt en daarom, tegen Gods wil, door mensen wordt vermoord, wordt graag vereerd. Evenzo is de prediking dat geloven in het kruis van Jezus betekent dat kruis als het zijne op nemen, zich met Christus laten kruisigen, voor een „natuurlijk” mens aanvaardbaar. Maar de Christus die om onze zonde te verzoenen zich tot in de diepste diepte vernedert, de minste der minsten wordt en daarin *zondaars* dient — Die is en blijft

een ergernis en een dwaasheid! Maar goddelijke genade en goddelijke wijsheid ontdekken zij in deze Jezus, wier ogen zijn opengegaan voor hun zonde, hun onmetelijke schuld en hun totale verlorenheid. Zij, maar ook alléén zij, laten het

zich in diepe beschaming, grote verwondering en onuitsprekelijke blijdschap welgevalen dat Jezus zich voor hen zo diep vernederde en zo ook voor hen de minste der minsten werd.

H. DE JONG — AMSTERDAM

Over geloofsbelijdenis en avondmaal vieren (3)

De vorige maal heb ik het gehad over de moeilijkheid van het Schrift-bewijs bij een onderwerp als ons nu bezig houdt: zullen kinderen uit een christelijk gezin eerst belijdenis doen van hun geloof alvorens aan het avondmaal deel te nemen? Ik wil nu mijn briefschrijver iets langer aan het woord laten. U zult merken, dat hij met het Schriftbewijs geen moeite heeft. Hij schrijft:

„M.i. volgt uit de overweging van allerlei uitspraken van de Heilige Schrift de conclusie dat de kinderen door de Here Jezus Christus ook worden uitgenodigd tot Zijn tafel.

De Maaltijd is een voortzetting van de paasmaaltijd van het Oude Testament. Ik mag hiervoor wel verwijzen naar enige Schrift-overdenkingen van K. Schilder (Schrift-overdenkingen III, pp. 112-121, 188). Enige korte samenvattingen: „De tafel was er al; de dis was er al; de maaltijd was er al; een herinneringsmaaltijd was er al; een avondmaal was er al”. „Hij haalt het nieuwe uit het oude”; „het nieuwe komt op uit het oude en sluit zich zo dicht mogelijk aan; „de vergunningen — ja, voor de kinderen, die mogen toezien en mogen eten, zodra ze ook maar even lezen kunnen, lezen, nemen en eten, zulks doende tot zijn gedachtenis.”

Aan de paasmaaltijd zaten de kinderen aan. „Als vaststaand kan worden aangenomen, dat de pesach-maaltijd begon na de inleidende liturgie die aan elke maaltijd voorafging. De eigenlijke pesach-liturgie begon met de vraag van *het jongste lid* van het gezelschap: Vader, waarom is deze nacht anders dan andere nachten?” Zie ook Ex. 12 : 26. (Wegwijs 3 van het Ned. Bijbelgen. pag. 20).

Jezus die ook de Gastheer is aan de Maaltijd, zegt (Matth. 19 : 14): „Laat de kinderen geworden en verhindert ze niet tot Mij te komen, want voor zodanigen is het koninkrijk der hemelen.”

En als de kinderen in de tempel roepen: Hosanna, de Zoon van David! snoert Hij hen niet de

Kerkelijk Leven

mond, maar zegt: „hebt ge nooit gelezen: Uit de mond van kleine kinderen en zuigelingen hebt Gij lof bereid.”

T.a.v. de eerste christelijke gemeenten zegt ds Pop (Bijbelse woorden en hun geheim, p. 350): „kennelijk worden de kinderen der christenen probleemloos tot de gemeente gerekend. Zij nemen ook aan het leven der gemeente deel.”

.....

En in 1 Cor. 10 en 11 gaat het niet over kinderen, maar daar bestraft de apostel misbruiken door volwassenen. Zij, die volwassenen, beseffen niet dat ze op onwaardige, onbeschofte, wijze het brood eten en de beker des Heren drinken. (Zie ook Grosheide in Korte Verklaring.)

Als ik het goed zie, begon alles met een maaltijd en ging deze maaltijd over in de Maaltijd-der-Heren. Zouden dan op dat moment de kinderen worden weggestuurd? De gemeente is Gods huisgezin, Gods kudde. En bij de kudde behoren lammeren. We hebben de kinderen te „ontvangen” (Mattheus 18 : 5, 6 enz.). De lammeren mogen we niet weren van de krib.”

Tot zover mijn correspondent. Ik voeg hier nog iets aan toe, uit een catechismus-achtig opgesteld onderricht over het onderhavige punt, dat mij werd toegestuurd. Ik denk dat het een proeve is. Enige vragen en antwoorden hieruit:

„Zal men ook jonge kinderen tot het Avondmaal nodigen en toelaten? — Antw.: ja, want zoals uit het antwoord aangaande de doop blijkt, ziet Christus hen niet minder dan de volwassenen als leden der gemeente, gelijk Hijzelf hen omhelsd, de handen opgelegd en aan de volwassenen zelfs tot een voorbeeld gesteld heeft, ja, het aan-hen-gelijk-worden tot een ontbindende voorwaarde voor het in-

gaan in zijn koninkrijk gesteld heeft.

.....

Maar is het H.A. dan niet alleen bedoeld voor hen die tot zelfstandig geloven en belijden zijn gekomen? — Antw.: Woord en Sacrament zijn door God aan de GEMEENTE gegeven en wij mogen ze dus niet aan een deel der gemeente onthouden door o.a. juist hen uit te sluiten, die het Sacrament der versterking van het geloof, gegeven in de moeilijke jaren bij de worsteling tot het komen van een zelfstandige geloofs-beleving, zo bitter-hard nodig hebben.

.....

Maar is de openbare belijdenis dan niet een voorwaarde bij het toegang vragen? — Antw.: Die toegang tot het avondmaal behoeft voor leden der gemeente niet te worden gevraagd, omdat zij door Christus is gegeven, toen Hij zeide tot zijn apostelen en in hen tot ons: „Drinkt allen daaruit” (Mattheus 26 : 28), aangezien zij niet berust op de wankle grond van ons gevoelsleven, maar op de onveranderlijke beloften Gods.”

Zonder van volledigheid te spreken, kunnen we toch zeggen, dat we hier een heel rijtje Schriftargumenten voor ons hebben, waarmee men de stelling wil bewijzen dat het avondmaal ook voor de jonge kinderen in de gemeente toegankelijk is. Al dadelijk signaleer ik hierbij, dat mijn briefschrijver in het begin heel terecht spreekt van een 'conclusie' uit de overweging van allerlei uitspraken van de Heilige Schrift. Dat maakt zijn Schriftbewijs onrechtstreeks. Evenals dat trouwens bij mij het geval was. Ik spreek bij deze punten ook graag van 'conclusie' en doe dat uit bewuste voorzichtigheid. Men kan zich in z'n conclusies vergissen. Op dit punt raken we elkaar dus. Niemand moet dit uitleggen als relativisme. Er zijn echt punten genoeg waarbij de kerk met beslistheid kan en moet spreken: zo zegt de Here, bijvoorbeeld tegen de dwaling die de opstanding loochent. Maar er zijn ook punten, waarop de kerk samen met al de heiligen de waarheid moet vinden. Misschien zelfs telkens weer opnieuw moet vinden. En over zulke punten gaat het hier en nu.

Een argument waarover ik me nog niet heb uitgelaten is dat van het Israëlietische pascha, waaraan ook de kinderen deelnamen. Welnu, in de eerste plaats, als ik afzie van het gebruik in het latere jodendom, dat inderdaad het ritueel van het vragende *jongste kind aan de maaltijd* kende: ma nisjtana... wat is het verschil tussen deze nacht en alle andere nachten? — en me beperk tot Exodus 12 : 26/27, dan blijft er niet zoveel van het argument overeind staan, m.i. „En wanneer uw zonen tot u zeggen: wat betekent deze dienst van

u, dan zult u zeggen: het is een paasoffer voor de Here, die in Egypte aan de huizen der Israëlieten voorbijging, toen Hij de Egyptenaren sloeg, maar onze huizen spaarde". Strikt genomen valt hier geen deelname van de vragende zonen aan de maaltijd uit op te maken. Maar goed, later we er van uitgaan, dat de vragende zoon wel een deelnemer was, dan doet zijn vraag naar de betekenis aan een zekere mate van rijpheid denken. Ook in het jodendom, zo wil ik maar zeggen, heeft men het lamsvlees niet aan kleuters in de mond gedrukt. De jongste deelnemer was van een leeftijd waarop catechese zin had. Van hieruit is de sprong naar Jezus, die op twaalf-jarige leeftijd z'n eerste pasen hield niet al te groot.

Dus, we zouden op grond hiervan de 'gangbare' leeftijd van avondmaal vieren drastisch kunnen verlagen naar twaalf jaar of minder? Ach, wat houdt ik eigenlijk weinig van zulk soort bijbelgebruik! Ik bestrijd het meer bij anderen, dan dat ik het voor mijn eigen standpunt durf aan te wenden. Is dan werkelijk het oude pascha zo ge-

lijkend op de maaltijd des Heren, dat we de bijkomstigheden van het één zomaar kunnen overbrengen op het ander? Stel je voor, dat we in de christelijke kerk aan meisjes de doop zouden weigeren, omdat in Israël alleen de jongetjes besneden werden! Er is wel een zekere overeenkomst tussen pascha en avondmaal, maar de verschillen zijn toch ook zeer duidelijk aanwezig. Is het christelijke avondmaal niet gewoon een stuk 'moeilijker' dan het joodse paasritueel vind je nu in het joodse paasritueel zinnen als: neemt, eet, dit is Mijn lichaam — drinkt, dit is het nieuwe verbond in Mijn bloed? Viel er nu wel zoveel te 'onderscheiden' aan het joodse pascha? Denk bijvoorbeeld aan de dubbele betekenis, die het brood aan het avondmaal heeft; het lichaam des Heren, zoals Jezus zelf zegt, en de gemeente als eenheid („omdat het één brood is, zijn wij, hoevelen ook, één lichaam; we hebben immers deel aan het ene brood," 1 Cor. 10:17). Of de oproep: de harten opwaarts in de hemel! Is dat niet moeilijk voor een kind? De aard van de Maaltijd des Heren zelf, waaraan zeer veel kanten

zitten (ik krijg het daar nog over), maakt eigenlijk een zekere rijpheid vereist. Dat is voor mij een heel belangrijk argument en ik ben er niet van ondersteboven, als ik daarvoor niet precies een tekst kan aanwijzen.

Wel vraag ik aan degenen, die hun standpunt, dat verschilt van het mijne, met teksten staven, of dat nu echt wel bewijskrachtige Schriftplaatsen zijn. Jezus heeft de kinderen omhelsd en de handen opgelegd. Nou, en? Moeten daarom de kinderen aan het avondmaal? Jezus had de kinderen *als kinderen* lief en niet als *kleine volwassenen*. Respecteren wij de eigenheid van het kind wel voldoende? Mag het kind wel kind zijn bij ons? Of zeggen wij: er is één heil voor allen en dus is de gemeente ook één pot nat? Uit het feit, dat Jezus de kinderen omhelsde valt veel eerder op te maken, dat Hij ze als kinderen behandelde. Het was immers zijn gewoonte niet om dit bij volwassenen te doen? Zoals een vader in het gezin z'n jongste knulletje knuffelt, maar met z'n oudste een stevig gesprek voert, met een glas

sherry als 't fijn gaat. Kun je dat omdraaien? Ik ben dan ook niet overtuigd door het argument, dat de gemeente Gods kudde is en bij de kudde behoren lammeren, of de gemeente Gods kudde is en bij het huisgezin behoren kinderen. Dat is wel waar, maar kinderen horen erbij *als kinderen*. De gezinseenheid kun je ook niet als argument gebruiken om alle gezinsleden bij elkaar in één groot bed te laten slapen. De gezinseenheid valt 's avonds om begrijpelijke en aanvaardbare redenen uiteen. 's Morgens sluit ze zich weer, zonder enige schade opgelopen te hebben. Maar het kon wel eens zijn dat we op dit punt onbewust in de greep van een nivellerend socialisme zitten, dat het geheim van eenheid in verscheidenheid niet kent: mannen, vrouwen, kinderen — het is enerlei. En nu geloof ik, dat je die verscheidenheid ook kunt overdrijven. We hebben dat meegemaakt in het pleidooi voor gescheiden jeugdverenigingen. Dat niet weer! Maar aan de andere kant: laat het kind kind blijven. Ze kunnen nog lang genoeg volwassen zijn. Volgende keer verder.

3. Godservaring en aardse Werkelijkheid

Het boek Deuteronomium heeft betrekking op een zeer speciale historische situatie. Wie bij het lezen van de bijbel op de historische volgorde acht geslagen heeft, weet, dat hij bij het lezen van Deuteronomium, het volk Israël voor zich moet zien, zoals het daar ná de tocht door de woestijn, gelegerd was vóór de Jordaan, wachtend op het ogenblik, waarop het die Jordaan zou oversteken om Kanaän binnen te gaan.

De oudsten onder hen hadden in de veertig jaar, die voorbij waren, alles meegemaakt. Hetgeen betekent dat zij in hun leven getuige waren geweest van heel bijzondere „Godservaringen”.

Je zou je kunnen voorstellen dat er onder die mensen iemand geweest is, die daar vóór de oever van de Jordaan heeft zitten nadenken over de vraag hoe het nu zou gaan met zijn nageslacht als ze daar aan de andere kant zich gevestigd zouden hebben als een volk van landbouwers en veehouders. Als ze iedere dag hun handen vol zouden hebben met de taken en de zorgen van het alledaagse leven.

Die man kon alles weten van de „inzettingen en verordeningen”, die God gegeven had. Maar dat had betrekking op wat ze **zelf** moesten doen. Zou God straks ook aan zijn nageslacht laten blijken dat Hij er werkelijk is, dat Hij werkelijk woont onder Zijn volk? Of moesten die kinderen, klein- en achterkleinkinderen dat „maar geloven”? Moest je zeggen: het is voor het nageslacht voldoende om hun de geschiedenis in te prenten — de thora van Mozes? Zou God van Zijn kant óók iets doen?

Als er iemand is geweest, die daarover heeft zitten nadenken, dan heeft die man ook antwoord gekregen. Van God zelf.

Daarover moeten we b.v. maar eens Deut. 28 lezen. En dan maar bij het begin beginnen: aandachtig luisteren... naarstig onderhouden. Of ook: „Gods wet (de onderwijzing van Mozes) bij dag en bij nacht overpeinzen”, zijn wegen daarnaar richten en zijn toekomstverwachting daarop afstemmen. (Zie Psalm 1.) Dat is leven in de werkelijkheid van Gods liefde.

Als het volk Israël dat gaat doen, dan zullen ze merken dat God er is en dat Zijn werkelijkheid een werkelijkheid is van liefde, vrede, blijdschap. Dat zullen ze merken in de werkelijkheid van hun leven van iedere dag. God spreekt met geen woord over de mogelijkheid van heel bijzondere „Godservaringen”, maar Hij wijst hen helemaal terug naar de menselijkheid van hun menselijk leven, dat met al zijn vezels verbonden is aan de aarde, die God hun als woon- en werkplaats heeft gegeven.

Over die zichtbare en tastbare werkelijkheid gaat God de werkelijkheid van Zijn liefde uitspreiden. Het menselijk leven in al zijn aardse werkelijkheid wordt overkoepeld door Gods liefde.

Daarover spreekt het eerste deel van Deut. 28. Als we dat lezen, moeten

we niet uitsluitend denken aan de sociale, economische en politieke aspecten daarvan, maar we moeten ons er rekenschap van geven, dat dat eerste deel van Deut. 28 de deur opent naar **die** levensblijdschap en levenszekerheid, waardoor een mens met ongeschokt vertrouwen deelneemt aan de werkelijkheid van het aardse leven. In de arbeid en in het ontvangen en genieten van de vruchten daarvan; in het huwelijk en in het ontvangen en grootbrengen van de kinderen, die geschonken worden; in een samenleving, waarin de mensen met elkaar hun problemen oplossen in de eensgezindheid van de liefde. Dáár spreekt God over en dáár richt Hij alle aandacht op van een volk, dat om zo te zeggen nog met het leven een begin moet maken.

Moet juist **deze** heenwijzing van God ons niet voorzichtig maken, als we de gedachte zouden willen koesteren, dat het „echte” toch dáár te vinden is, waar God iets bijzonders doet, iets, waar je met verbazing naar kijkt?

Ik zie niet over het hoofd, dat God in de latere geschiedenis van het volk Israël nog heel wat verbazingwekkende dingen gedaan heeft. **Maar God zegt nergens dat dáár nu het eigenlijke doel van Zijn liefde ligt.** Integendeel, zo'n hoofdstuk als Deut. 28 openbaart ons dat het eigenlijke, het wezenlijke doel van Gods liefde is, dat de aarde weer met Zijn heerlijkheid vervuld zal worden. En dat die heerlijkheid zich gaat manifesteren binnen de kaders van de werkelijkheid, die Hij geschapen heeft. De vrucht van die openbaring van Zijn liefde betekent in het menselijk leven: levensvertrouwen, levenszekerheid en levensblijdschap.

We weten nog helemaal niet hoe dat zijn zal als straks de Here Jezus terugkomt. Maar dát komt, omdat wij Gods mogelijkheden binnen de kaders van wat Hij geschapen heeft bij lange na niet uitputtend kennen. Natuurlijk moeten we dat „akelige” tweede deel van Deut. 28 niet overslaan. En ook bij het lezen daarvan niet blijven staan bij de politieke en economische aspecten daarvan en bij die ziekten en zo. Maar vooral er op letten dat daar gesproken wordt over een situatie, waarin het levensvertrouwen, de levenszekerheid en de levensblijdschap wegvallen: de mensen krijgen een „bevend hart” (vs. 65); 's morgens zullen ze zeggen was het maar avond en 's avonds was het maar morgen (vs. 67).

Dat is ook een weg, waarop je merkt dat God er is. Ik zou haast zeggen dat is ook een „Godservaring”. Laten we maar zeggen dat God ons in de bijbel de uitgangspunten voor het geschiedenis-onderwijs toont en de aspecten, die we in de geschiedenis in het oog moeten houden. En dat moeten we dan doen om Hem te volgen en met Hem verder te gaan. Want hoe de geschiedenis ook verlopen mag, het is de weg naar de vervulling van Gods plan. En dat plan is: „zeggen voor alle geslachten des aardrijks”. De hele geschiedenis en de hele wereld worden omvat en gedragen door Gods liefde voor de wereld, die Hij geschapen heeft. „Leven met God” is Hem volgen in de geschiedenis. Met het oog gericht op de onveranderlijke werkelijkheid van Zijn plan.

Alleen: dat kan nooit in een soort „stoïcijnse rust” gebeuren. We moeten zelf de volle spanning er van dragen, méedragen met God door de kracht van de liefde, die God in onze harten heeft uitgestort door de Heilige Geest.

M. VAN DAMME — RILLAND

„Welzijn” in Israël voor de pachters van Jahweh

Er is veel sprake van „welzijn”. Wat laat Gods Woord zien, dat daarvoor nodig is?

Voor welzijn heeft een mens nodig vervulling van het verlangen van Adam naar een hulp die bij hem past, zoals dat beschreven is in Gen. 2 : 20-25.

Hij heeft een stukje grond nodig om een onderkomen op te bouwen, en die gewassen te telen, die hem en zijn gezin kunnen voorzien van voedsel en kleding.

Hij heeft contact nodig met andere mensen en dat contact gaf de Here Zijn volk overvloedig, in het opgaan naar Jeruzalem.

Hij heeft bovenal een Heer nodig, wiens vriendschap hij ondervindt. Het is die Heer, die hem onderwijst en Zijn volk geeft wetten ten leven. Het onderwijs van Gen. 2 : 20-25, één man, één vrouw, herhaalt zich eigenlijk bij elke geboorte, want of het een jongen of een meisje is, heeft Hij als het ware als een dubbeltje op zijn kant gezet.

Dan leren we dat er voor elke man maar één vrouw is om lief te hebben. Telkens, in alle eeuwen, hebben mensen gedacht dat ze wel veel meer dan één vrouw lief konden hebben. Wel twee, wel zeven, wel tachtig, wel duizend.

Maar liefde is een plant die moeilijk groeit. Veel groeivoorwaarden moeten er aanwezig zijn, anders verwelkt het plantje.

Het is al heel moeilijk, om één man, één vrouw een beetje geluk te brengen.

Altijd genegen zijn om meer te doen dan redelijkerwijs verwacht mag worden, is een hele opgave, maar het is wel een belangrijke groeivoorwaarde.

Het zijn de kleine dingen die het doen.

Maar zo te zijn voor twee mannen is te veel, voor één is het al zo moeilijk.

Want de mens is een liefhebber van zichzelf. Veel moet hij leren, en streng zich houden aan de wetten voor het leven van de liefde, eer hij de liefde vindt.

Om zelf te leven en voor vrouw en kinderen te leven moest een mens een stukje grond hebben.

Een stukje grond om lief te hebben.

Telkens in alle eeuwen hebben mensen gedacht „welzijn” te vinden als ze maar véél grond hadden, 10 ha, 60 ha, 1000 ha en nog veel meer, steeds meer.

Maar ik weet heel goed, dat veel grond lief te hebben een moeilijke zaak is, als het weer tegen zit.

Het najaar van '74 staat in vele harten geschreven als een droeve zaak. Als dag aan dag de regen valt en de grond vraagt naar twintig handen en je hebt er maar twee, dan ga je de grond haten.

En de grond heeft liefde nodig. Die is onmisbaar. Zwarte machines zijn niet onmisbaar, de liefde voor de grond moet er zijn.

De ploegschaar is van zilver, de spapunt is van goud.

We weten niet, hoe weinig grond een gezin, een volk nodig heeft.

Als de liefde er is, heel weinig.

Daarom kunnen we niet zuinig redeneren over overbevolking, als we niet weten wat voor „welzijn” nodig is.

Eén vrouw is genoeg; een stukje grond, groot genoeg om voor vrouw en kinderen voedsel te verzamelen, is genoeg; want spitten is een zwaar werk en met liefde een stukje grond bewerken, vraagt veel aandacht, veel zorg.

Dat stukje grond moet wel eigendom zijn van degene die er op werkt, want anders bloeit de liefde niet.

Als het van een ander is en de bewerker weet, dat, als door zijn arbeid de grond verbetert, de eigenaar komt om zoveel meer huur te vragen, dan kan de liefde niet bloeien.

De liefde is de grote stimulans voor het leven van een vrouw, van een man. Ook een stimulans om een stukje grond met liefde te bewerken.

Dat kon alles in Israël, want de Heer was de enige landheer.

De mens heeft, om wel te zijn, ook veel behoefte aan omgang met andere mensen. Een feest is daar een goede gelegenheid voor.

Nu is er in de wereldgeschiedenis geen betere feestmaker geweest dan de Heere God.

Op bepaalde tijden, als er op het land niet veel te doen was, moest er feest gevierd worden. Dan ging men op naar Jeruzalem.

We moeten wel onze fantasie laten werken om een voorstelling te hebben, van wat dat opgaan betekende en hoe dat gegaan is met het feestvieren.

Laten we het proberen door de kaart van Nederland in de plaats te stellen van de kaart van Kanaän, met Utrecht in de plaats van Jeruzalem.

Laten we ons dan voorstellen, dat de mensen uit Goes opgaan naar Utrecht, een reis van 160 km, 20 km per dag. Acht dagen vóór het feest gaan ze van huis. Op de avond van de dag van vertrek weten de mensen te Krabbendijke: straks komen de gasten uit Goes; te Rilland verwachten ze de gasten uit Kapelle, te Woensdrecht de gasten uit Kruiningen.

Er wordt gezorgd voor goed eten, voor een echt oosterse waardige ontvangst.

Op de vaste tijd komen de gasten er aan. Er zal niets ontbreken aan de oosterse hoffelijkheid. Die oosterse mensen weten wel hoe het moet.

De tongen komen los, ieder vertelt zijn verhalen. De jonge mensen ontmoeten ook elkaar. Een goede gelegenheid voor Amor om met pijl en boog op jacht te gaan. Als hij die avond geen buit behaalt is het nog geen ramp, er komen nog meer dagen.

De volgende dag gaan de gasten van Krabbendijke met de inwoners van Krabbendijke naar Bergen op Zoom. Die van Rilland naar Wouw, die van Woensdrecht naar Roosendaal. Steeds groter wordt de schare, steeds schoner het feest.

En elke avond wordt er een groter beest geofferd en een grotere zak wijn opengemaakt. Al maar meer mensen ontmoeten elkaar. Steeds meer gedachten worden er uitgewisseld. Steeds meer relaties komen tot stand. Uitwisseling van gedachten is voorwaarde voor maatschappelijke ontwikkeling.

M. R. VAN DE BERG — LEIDEN

JEREMIA

Gods oordeel

Kijk dan toch zelf, zegt Jahweh (vs 23). Ga je eigen gangen maar eens na: je weg in het dal. Met dat dal wordt het dal van Hinnom bedoeld, waar kinderoffers aan Moloch gebracht werden. Koning Josia zou aan die kinderoffers een einde maken. Maar op het moment dat Jerema deze woorden tot het volk moet spreken, is het nog niet zo ver.

De HERE vergelijkt Israël dat de afgoden naloopt, met een bronstige kemelin en ezelin (vs 23, 24). Dat beeld zal wel mee bepaald zijn door de seksuele uitpattingen die aan de afgodendienst verbonden waren.

Het is zinvol erop te wijzen, dat het verlaten van de HERE ook van invloed is op het seksuele gedragspatroon van de mensen. Dat wordt erdoor ontregeld en uit zijn door God gestelde voegen gelicht. Het gaat een andere rol spelen dan de rol die de HERE eraan gegeven heeft. Het gaat dan om zo te zeggen de perken te buiten, buiten zijn oevers treden. En dan werkt het verwoestend en destructief.

Maar Jahweh laat het er niet bij zitten (vs 26). Hij gaat met Zijn oordeel komen. Dan lopen ze met hun goden vast. Ze komen muurvast te zitten. En dan roepen ze in hun vertwijfeling wel: Jahweh, verlos ons! (vs 27), maar dan zal Ik zeggen: Zoek het zelf maar uit. Laat die goden die je zelf gemaakt hebt, je maar redden (vs 28).

Met zelfgemaakte goden loopt een mens altijd vast. Want ze zijn niet meer dan een stuk hout of steen (vs 27). Zelfgemaakte goden kunnen nooit meer zijn dan produkten van de mens. En het is de dwaasheid gekroond, dat de mens tegen zijn eigen produkten „vader” en „moeder” gaat zeggen. Het is het toppunt van dwaasheid, dat de mens zichzelf als een voortbrengsel gaat zien van wat hij zelf gemaakt heeft. Waar dat gebeurt, kan het niet anders dan fout gaan. Als de mens zich ondergeschiedt maakt aan zijn eigen produkt, moet het wel op een fiasco uitlopen.

Wanneer de mens de oplossing van zijn problemen verwacht van de wetenschap en de techniek, raakt hij onherroepelijk in de vernieling. Want omdat dit produkten van de mens zijn, kunnen ze de mens nooit boven zijn eigen problematiek uitvullen. Wat ikzelf maak, kan nooit boven mijn eigen problematiek uitstijgen. En wanneer ik daar dan toch de oplossing van verwacht, maak ik mijn problemen alleen maar groter en werk

De pachters van Jahweh, ze vertellen over hun grond en hun methoden van bewerking. En als ze in de gaten krijgen, dat een jongen uit Breda verliefd wordt op een meisje uit Goes, dan gaat de familie van dat meisje haar prijzen.

Langs deze weg komt er straks nieuw bloed in de stam, komen er nieuwe betrekkingen tussen de stammen, en het feest gaat door.

Straks dreunt Utrecht van de Feestvreugde.

In Utrecht ontmoeten Noord en Zuid, Oost en West elkaar voor het aangezicht van de Heer. En ze moeten daar leven naar het grote gebod voor het feest: vrolijk te zijn.

De Pachtheer wil zijn pachters vrolijk zien.

Alles bij elkaar, zal zo'n feest voor de mensen uit Goes wel een drie weken geduurd hebben. Dat was geen bezwaar. Het land dat ze bezaten, was hun land, ze behoefden de vruchten niet te brengen naar één die er niet voor gewerkt had; ze waren allen pachters van Jahweh.

En de pachters zongen hun lied: Loof den Heer, mijn ziel, en alles wat binnen in mij is Zijn heilige naam. Ze zongen Ps. 84, Ps. 121, Ps. 122 en zoveel andere.

Ze konden zingen, want ze hadden een Heer om lief te hebben. Had Hij hun dit alles niet gegeven? Zagen ze niet dagelijks de blijken van Zijn gunst? En mochten ze van Hem, die hen verwekt had in de dode schoot van hun moeder Sara, niet alles verwachten?

De dood was er ook, maar de prikkel des doods was weg. Als er een dode was, dan was het hun Heer, die zei, dat ze niet al te veel misbaar moesten maken, want ze waren toch Zijn kinderen, en ze gingen naar de plaats van Abraham, Izaäk en Jacob (Deut. 14).

En telkens vertelde Hij hun in de offeranden, dat hun zonden verzoend waren.

Want zo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij Zijn enig geboren Zoon gegeven heeft, opdat een ieder die in Hem gelooft niet verderve maar het eeuwige leven hebbe.

Dit alles heeft de Heer Zijn volk onderwezen opdat het zou weten, wat voor welzijn nodig is.

Pastorale notities

Oppassen voor vrome algemeenheden

De bijbel houdt ons de spiegel van Gods wet voor en wijst ons telkens als met de vinger aan, wat onze tekortkomingen, zonden en verkeerdheden zijn. Opdat we die zullen erkennen, belijden en nalaten: persoonlijke ongerechtigheden, familie-veten, economische overtreddingen, politieke dwaasheden, kerkelijke misstanden. Deze concreet aanwijsbare schulden moeten ons tot verootmoediging voor de Here brengen met de betuiging: Here, u straft ons met reden. U vernedert mij omdat ik zo hoogmoedig ben. U treft mij in mijn zaken omdat ik mij tot verkeerde praktijken heb laten verleiden. Zoals de dichter van psalm 30 het eens uitsprak: 'In mijn onbezorgd had ik gedacht: ik zal nimmer wankelen. Maar toen ik in mijn overmoed roemde, hebt Gij uw aangezicht voor mij verborgen en mij met ernstige ziekte bezocht'. Zeker, wij hebben allen zonder onderscheid de rampen en tegenspoeden van het leven duizendvuldig verdiend. Maar dan moet ook ieder in het licht van Gods Woord zijn eigen ongerechtigheden

erkennen en als het nodig is, zich door Gods straffende hand laten kastijden.

Kerkemensen kunnen vrij gemakkelijk soms, tot een algemene belijdenis van schuld komen. In hun gebeden willen ze nog wel erkennen 'alles-verbeurd-hebbende-zondaars' te zijn. Maar het zich vernederen onder de kastijdende hand van God in het belijden van een bepaalde zonde, welke hen op een bescheiden wijs door anderen onder het oog gebracht werd, blijkt niet zelden grote moeite te kosten. Als een welmenende broeder ons in verband met een bepaalde afdwaling of misstap de vraag stelt: zou God de Here u misschien daárom niet kunnen tegenkomen? — dan schijnt de vrome algemeenheid 'duizendvuldig-verbeurd-hebbend' ons nog niet zo gemakkelijk af te gaan.

Ik moet daarbij denken aan de broeder, die bij een pastoraal bezoek uithaalde: O dominee, u moest eens weten hoe een slecht mens ik ben! Maar toen de dominee daarop bescheid gaf met de opmerking: Ja, dat heb ik van u ook wel eens gedacht, — terstond in het geweer kwam met een: u heeft toch niets tegen mij? Iets uitspreken en beleven zijn twee!

B. Telder, Bilthoven

HULP BIJ BIJBELSTUDIE

ik mezelf steeds dieper in het moeras.

Jullie zullen het aan de weet komen, zegt Jahweh. En reken erop, dat Ik jullie dan niet even uit de narijheid haal, als jullie dan tot Me roepen (vs 28).

Is dat niet vreemd? Gaat dat niet lijnrecht in tegen de centrale boodschap van de bijbel, dat God klaar staat als we tot Hem roepen?

We moeten wel even scherp voor ogen houden in welke situatie Jeremia deze woorden moet spreken. Hij moet dit zeggen tot een volk dat zijn zelfgemaakte goden niet wil loslaten en zich niet van hen wil afkeren. Die goden falen wel op een bepaald moment, maar dat brengt het volk niet tot het inzicht dat het zelf heeft gefaald. Het volk komt niet tot erkenning van eigen schuld en zonde. Het roept dan wel tot Jahweh, maar houdt de afgoden achter de hand.

Bij het volk zelf is niets veranderd. En dan luistert God niet. Dat heeft Christus ook gezegd: Niet een ieder die tot Mij zegt: Heer, Heer, zal ingaan in het koninkrijk der hemelen, maar wie doet de wil van mijn Vader die in

de hemelen is (Matth. 7 : 21). Alleen waar bekering is, waar men de afgoden afzweert en zijn heil verwacht, alleen daar luistert God alleen maar van Jezus Christus en verlost Hij. En dan ook helemaal.

JEREMIA 3 : 19-4 : 4

Afvalligheid en trouweloosheid

Als Jeremia zijn profetische arbeid begint, is het al bijna 100 jaar geleden dat het Tienstammen-rijk ten onder ging. Samaria werd toen verwoest en het volk werd door de Assyriërs in ballingschap afgevoerd.

Dat was niet zo maar het noodlot geweest. Het was geen fatale onvermijdelijke ontwikkeling geweest, die louter het gevolg was van de politieke machtsverhoudingen. Neen, de hand van Jahweh was daarin aan het werk. Hij wilde de ondergang van het Tienstammen-rijk. Niet omdat Hij een onberekenbare God is, die nu eens goed gemutst en dan weer zonder aanwijsbare reden ongenietbaar is. Zo is Jahweh niet. Maar omdat men zich, ondanks de talloze waarschuwingen, niet had bekeerd van de afgoderij (vgl. 2 Kon. 18 : 11, 12). Gods oordeel kwam vanwege Israëls afvalligheid en afkerigheid.

„Afkeringheid” is dan ook de naam

die Israël in Jer. 3:6 van de HERE krijgt. Zo'n naam karakteriseert de drager. Typerend voor Israël was de afkerigheid van Jahweh. Het zat Israël in het bloed zich van Hem af te keren en van Hem weg te lopen. Daarom verstootte de HERE Israël (3 : 8).

Nu zou je denken, dat Juda, die dat allemaal gezien had en die wist dat het Tienstammen-rijk van de kaart geveegd was als Gods oordeel over het nalopen van de afgoden, daardoor de schrik wel in de benen zou slaan en dat het zich zou bekeren tot Jahweh. Dat zou je verwachten.

Stel u eens voor dat er tengevolge van een vergissing in een partij blikken soep een giftige stof terecht gekomen is, die zeer schadelijk is voor de gezondheid. Verschillende mensen zijn al in een ziekenhuis opgenomen, voordat de oorzaak ontdekt wordt. Maar dan wordt er op de grote schaal bekendheid aan gegeven. En iedereen die zo'n blik in huis heeft, wordt opgeroepen ze in te leveren. Wie dan ondanks die waarschuwingen en ondanks de wetenschap dat veel mensen ziek geworden zijn door het eten van die soep, toch die soep zou gebruiken, is dwaas. Maar we kunnen veilig dwaas zou zijn. Iedereen die zo'n aannemen, dat geen sterveling zo blik in huis heeft, zal zich er haastig van ontdoen.

Maar Juda deed dat niet. Het liet die soep niet slechts in de kast

staan, maar at er ook dagelijks van. Het trok zich van alle waarschuwingen niets aan. Hoewel Juda zag wat er met het Tienstammen-rijk gebeurd was en wist dat het zich letterlijk dood gegeten had aan die soep, bleef het ijskoud doorgaan met de afgoderij. Het deed alsof zijn neus bloedde.

Dan geeft Jahweh Juda de naam: Trouweloze (vs 7). Dat is typerend voor Juda: trouweloosheid. Juda weet niet wat trouw is. En de HERE zegt: Ik neem Juda de afgoderij nog kwalijker dan Israël (vs 11). Want Juda heeft nota bene het afschrikwekkende einde van Israël gezien (vs 7). Het weet ook heel goed waarom het zo verschrikkelijk met Israël afliep. Als het dan desondanks toch blijft doorgaan met het bedrijven van afgoderij, kan het niet anders of het zal ook ten onder gaan. Daarom moet Jeremia het oordeel aankondigen over Juda en Jeruzalem en ligt er in zijn profetieën zo'n zwaar accent op het komende oordeel.

Groen van Prinsterer

de man van de „Gereformeerde Gezindte”

(2 - slot)

■ Groen's verdediging

In zijn volgens Gerretson „beroemde vlugschrift”: **De Maatregelen tegen de Afgescheidenen aan het Staatsregt getoetst** velt Groen een vernietigend vonnis over de koninklijke manipulaties met de Afgescheidenen. Dit pleidooi werd geboren uit een gloeiende verontwaardiging over de schanddaden die ten opzichte van de Afgescheidenen werden verricht. Op iedere bladzijde ervan schittert Groens scherpzinnigheid en zijn klassieke taalbeheersing.

Groen wees er in zijn verdediging op dat het beroep op het strafwetboek van Napoleon, dat door een besluit van de Souvereine Vorst ook in het Koninkrijk der Nederlanden van kracht was gebleven, door en door vals was. Want het ging in dit strafwetboek in het geheel niet over de **kerkelijke godsdienst oefeningen**. Toch koos Groen bij zijn vernietigend requisitoir over de vervolgingen zijn uitgangspunt niet in het geldend **strafrecht**. Neen hij plaatste zich op de vaste grondslag van het **staatsrecht**, de grondwet.

„De Afgescheidenen”, zo betoogde hij, „zijn **ingezetenen van Nederland**” en daarom mogen zij volgens de grondwet niet, met voorbijgang van hun mede-ingezetenen, met „**inlegeringen**”, met „**inkwartiering**” belast worden. De Afgescheidenen zijn „leden ener gezindheid die de **openbare orde of veiligheid niet stoort**” en dus hebben zij recht op „**vrije Godsdienst oefening**”.

De afgescheidenen zijn „**leden der Gereformeerde Gezindte**”; dus hebben zij, even als de leden van het Kerkgenootschap, recht op **gelijke bescherming** welke aan alle in het Rijk bestaande gezindheden toegekend is.”⁷⁾

■ de Gereformeerde Gezindheid

In verband met het thema van dit artikel is vooral de laatste alinea van dit citaat van belang. Daarin wordt namelijk uitdrukkelijk gezegd dat de Afgescheidenen metterdaad leden van de „Gereformeerde Gezindheid” zijn, net zo goed als vele leden van het Ned. Herv. Kerkgenootschap.

Met alle klem betoogde Groen steeds, dat het met de Afgescheidenen zo staat.

„De Afgescheidenen vormen”, zo verzekert hij, „geen nieuwe secte”. Zij zijn „leden van de **Gereformeerde Gezindheid**”. Deze bewering behoeft volgens Groen geen enkel bewijs! „Is het niet bekend en overbekend”, zo vraagt hij, „dat zij Gereformeerder zijn; Gereformeerden bij uitstek, en dat hierin juist de **grond der Afscheiding** ligt? Afvalligen wellicht van het Kerkgenootschap, maar voorzeker getrouwe leden van de Gezindheid, van de kerk.”

Wat een gezindheid kenmerkt dat is namelijk uitsluitend en alleen haar **belijdenis**, „de uitdrukking van het gemeenschappelijk geloof” van allen die daartoe behoren, daarvan lid zijn. Welnu de Afgescheidenen dachten er niet aan „de Hervormde belijdenis te laten varen”. Het tegendeel is het geval: „zij klemmen zich er veeleer aan vast”.

Maar niet alleen als het om het kenmerkende van de gezindheid, de belijdenis, gaat zijn de Afgescheidenen getrouwe leden van de bestaande hervormde of gereformeerde gezindheid of kerk — ze zijn dat evenzo als men let op de kerkordelijke situatie onder hen. De „kerkelijke inrichting”, zo schreef Groen, „is, in veler oog, een zaak van enigszins ondergeschikt belang”. Maar als men daaraan groter waarde zou willen toekennen dan zou dat weer ten volle „in het voordeel der Afgescheidenen zijn”. Want juist zij, en alléén zij, zijn het die „die Kerkorde ingevoerd hebben, welke met de Calvinistische denkwijze en met de gewoonte der Gereformeerde Kerken meer bijzonder overeenstemmend is.” Op welke grond kan men toch aan de Afgescheidenen de naam Gereformeerden ontzeggen? Dat kunnen alleen die lieden doen — en tot hen behoren de gouv ernementele en kerkelijke machthebbers — die „buiten het Hervormde Kerkgenootschap geen Hervormden, geen leden der Hervormde Kerk” kennen. Maar wie gaf hun ter wereld het recht „om de vormen van een Kerkgenootschap tot kenmerk der Gezindheid te stellen?” Hoe zou „de aard en het wezen der zaak”, namelijk dat het kenmerk van een gezindheid haar **belijdenis** is, en allen die daarmee instemmen tot de gezindheid behoren, door een „beschikking” waardoor een nieuw kerkgenootschap in het leven werd geroepen verandering kunnen ondergaan? „Hoe zou iemand die de belijdenis van de Hervormde Kerk hartelijk genegen is, die in nadruk Gereformerd gezind is, van de Gereformeerde gezindheid uitgesloten zijn? Het deel nemen aan een Kerkgenootschap kan worden belet, maar nooit het behoren tot een gezindheid; dat is een zaak van het hart.”

Nu eist men dat het in 1816 opgerichte kerkgenootschap „als eenzellig met de Hervormde Kerk zal worden beschouwd”. Die eis zou „hoewel onbillijk, toch meer begrijpelijk zijn, indien het evenzeer als de Afgescheidenen, op het kenmerkende der gezindheid prijs had gesteld.”

Maar daarvan is geen sprake!

Het is precies omgekeerd! „Het Kerkgenootschap is, wat geloofs-eenheid betreft **facto** (in feite) opgelost geworden; ten aanzien van inwendig beheer, heeft het de beginsels der Gereformeerde Kerk geheel ter zijde gelegd. Het Genootschap heeft zich, dunkt mij, **facto** (in feite) afgescheiden van de Gereformeerde Kerk; zij daarentegen die men Afgescheidenen noemt, hebben, dewijl zij deze feiten (mijns inziens zeer ten onrechte) onherroepelijk achten, zich buiten het Genootschap begeven om te kunnen blijven in de Kerk.” „Waar het geloof is, dáár is de gezindheid. De Afgescheidenen zijn Gereformeerd.”⁸⁾

■ samenvatting

Zo heeft Groen van Prinsterer in de aanvang van zijn publieke optreden over de „Gereformeerde Gezindte” gesproken. En zo heeft hij dat heel zijn leven lang talloze malen gedaan. We kunnen zijn gedachten daaromtrent als volgt samenvatten:

1. De Gereformeerde (Hervormde) Gezindte (Gezindheid) is een andere naam voor de Gereformeerde (Hervormde) Kerk. Beide woorden duiden dezelfde realiteiten aan.
2. Het „kenmerk”, de „banier”, het „verenigingspunt”, de „hartetaal”, de „zielsuitdrukking”, het „Godverheerlijkend getuigenis” van de Kerk is de belijdenis, waarin zij haar geloof uitspreekt. De Gereformeerde (Hervormde) Gezindte (Kerk) in Nederland doet dat in haar aloude belijdenisschriften.⁹⁾
3. Leden van deze Gereformeerde (Hervormde) Gezindte (Kerk) zijn allen die van harte met haar belijdenis instemmen. Dit zeggend denkt Groen er niet aan „een schrikwekkende rechtzinnigheidsvlug” te ontplooiën „met het opschrift „geheel de Formulieren en niets dan de Formulieren.” Neen, het gaat hem om „het wezen en de hoofdzaak der belijdenis” — deze woorden opgevat „in hun

eenvoudige, billijke, kerkelijke zin”;¹⁰⁾ om een „onbekrompen doch tevens ondubbelzinnige” aanvaarding daarvan.¹¹⁾

4. De Gereformeerde (Hervormde) Gezindte (Kerk) valt niet samen met het Nederlandse Hervormde Kerkgenootschap zoals dat in 1816 in het leven werd geroepen. Dit laatste is als **geloofsgemeenschap de facto** (in feite) ontbonden.

5. De Gereformeerde (Hervormde) Gezindte heeft haar leden binnen en buiten dat Kerkgenootschap.

6. De Afgescheidenen behoren, omdat zij gereformeerden, ja, „gereformeerden bij uitstek” zijn tot de Gereformeerde (Hervormde) Gezindte (Kerk).

7. Ten gevolge van de onzalige „kerkgreep” van Koning Willem I in 1816 en van de daaruit voortvloeiende leervrijheid, met als haar gevolg kwaad de verbastering van de Evangelieverkondiging, is sinds 1834 de Gereformeerde (Hervormde) Gezindte (Kerk) op fatale wijze gescheurd.

8. Groen's opvatting omtrent de Gereformeerde (Hervormde) Gezindte (Kerk) heeft hij o.a. in deze woorden samengevat: De Nederlandse Gereformeerde (Hervormde) Kerk is geen „instelling van mensen”. Neen, „zij is een **Kerk van CHRISTUS**; de voortzetting en uitbreiding op Nederlandse bodem van de Algemene Christelijke Kerk; zij is het, niet omdat zij de Formulieren aanneemt, maar omdat zij, op grond der Heilige Schrift, de waarheden aanneemt, waarvan zij, overeenkomstig de Formulieren, met de ingenomenheid der overtuiging en de blijmoedigheid der hoop, in leer en leven getuigenis geeft. De Formulieren zijn het bewijs en teken dat de Nederlandse Gereformeerde (Hervormde) Kerk een Christelijke Kerk is; dat zich ook in haar de Algemene Apostolische Kerk geopenbaard heeft.

Een recht- en plichtmatige waardering van de Formulieren is in nauw verband met het geloof aan een enige Katholieke Kerk en aan de wijze waarop deze, ter ere Gods te midden van alle dwalingen die haar bestreden hebben, als het licht midden in de duisternis kenbaar gemaakt is.

In de aaneenschakeling der Formulieren ligt, voorzeker niet het levensbeginsel, maar wel het levensverhaal en de **Autobiografie** van de Kerk.”¹²⁾

⁹⁾ Adres aan de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk' Leiden, 1842; 2.

¹⁰⁾ Aan de Hervormde Gemeente in Nederland, Leiden, 1843; 45.

¹¹⁾ Adres aan de Algemeene Synode enz.; 19.

⁷⁾ De Maatregelen tegen de Afgescheidenen aan het Staatsregt getoetst, Leiden, 1837; 47.

⁸⁾ Idem; 60/61. Groen gebruikt het woord „gezindte” of „gezindheid” voor allerlei kerkelijke gemeenschappen en ook voor niet-kerkelijke groepen! Hij spreekt van „die hooggeroemde en noodlottige vereniging van alle Gezindheden, waardoor elk Christelijk en Protestants onderlicht in de School onmogelijk is” (Adres aan de Algemeene Synode... 1842, 30) en die daarom „gewetenshalve onbruikbaar voor alle gezindheden” is; (31) over „elke Christelijke gezindheid”; (32) over een school die „voor alle Gezindheden, Christelijke en niet-Christelijke, gemeen” is. (33) Hij spreekt ervan dat de theologische faculteit van de Hogescholen er bepaaldelijk is ten behoeve van de Ned. Herv. Kerk. „Zij is voor haar, wat de Seminarieën voor de Rooms, wat een Remonstrantse van Lutherse Kweekschool voor andere Gezindheden zijn.” (Aan de Herv. Gemeente, 103). Hij betreurt het dat een aantal „Maatschappijen „niet op de enige en eeuwige rotssteen van het Evangelie, naar de gemeenschappelijke overtuiging van elke Christelijke Gezindheid, gebouwd zijn.” (113) Groen spreekt over „de uiterlijke Kerkgemeenschap ener Protestantse Gezindheid”; (126) over het behoren tot „de Remonstrantse Gezindte” (136). Dit zijn slechts enkele van de uitspraken waarin het woord „gezindte” of „gezindheid” voorkomt. Het prachtigste en voornaamste werk dat Groen over de Kerk schreef heet „Het Regt der Hervormde Gezindheid”. Dit boek kan men als het kerkelijke equivalent van Groens **Ongeloof en Revolutie** typeren.

¹²⁾ Het Regt der Hervormde Gezindheid, Amsterdam, 1848; 45/6.

Persbericht

„Weet wat je te wachten staat” is het thema van een conferentie voor aankomende studenten. Rondom dit thema worden verschillende lezingen gehouden, zoals: geloof en wetenschap, de christen-student in confrontatie met neo-marxisme, mystiek, drugs, seksualiteit. Centraal staat tijdens deze conferentie: de Bijbel als onfeilbaar Woord van God. Vanuit intensieve bestudering van dit Woord willen we komen tot een meer bewuste aanvaarding van Gods leiding in ons persoonlijk leven. Het christen zijn op grond van louter traditionele overwegingen is zeker voor een student niet vol te houden. In de groei naar de volwassenheid (die evenzeer geldt voor de volwassenheid in het geloof) moet je steeds meer zelfstandig leren beslissen over de vele vragen die op je afkomen en wordt er van je verwacht dat je voor genomen beslissingen verantwoordelijk wilt zijn. Oudere studenten en jonge afgestudeerden willen helpen een weg te vinden. Door discussie en creatief spel willen we proberen de verschillende vraagstukken zo zinvol mogelijk te verwerken.

Deze conferentie wordt georganiseerd door het Internationaal Christelijk Studiecentrum (I.C.S.). Ze wordt gehouden van 5-13 aug. a.s. te Baarnbrugge. Informatie of aanmelding is mogelijk via Mej. N. Wartena, Pr. Beatrixstraat 11, Baarnbrugge, tel. 02949-1827. De kosten zijn f 100,— per persoon.

Kerknieuws

Beroepen te Den Helder: ds A. H. Algra te Sliedrecht.

Beroepen te Steenwijk: Ds G. Mul, te Dronten.

Bedankt voor Amsterdam-Zuid i.c.m. Amsterdam-West: Ds J. H. Veeffkind te Krommenie.

Schiedam — Het adres van de scriba van de Geref. Kerk (vrijg.) te Schiedam is gewijzigd in A. de Blois, Vlaardingerdijk 112, Schiedam.

Kandidaat J. Bouma — De regio Utrecht heeft peremptoir geëxamineerd en toegelaten tot de Dienst des Woords en der Sakramenten: Kandidaat J. Bouma te Amsterdam, beroepen predikant te Loosdrecht. Kandidaat Bouma hoopt op zondag 20 juni a.s. intrede te doen in de kerk te Loosdrecht na tevoren bevestigd te zijn door Drs H. de Jong te Amsterdam-Centrum.

Kandidaat R. Brands — De klassis Amsterdam heeft praeparatoir geëxamineerd en beroepbaar verklaard: Kandidaat R. Brands Jr., Lomanstraat 78 hs, Amsterdam.

Ds G. Visse — Ds G. Visse te Haren (Gron.) heeft in het Diaconessenziekenhuis een ingrijpende operatie ondergaan. Hij is inmiddels naar huis teruggekeerd en aan de beterende hand.

Ds D. K. Smit — Ds D. K. Smit nam op zondag 2 mei jl. afscheid van de gemeente te Vlaardingen. Na op zondag 16 mei jl. in de morgendienst te Zwolle en Dalfsen bevestigd te zijn door Ds Z. G. van Oene te Zwolle met een predikatie over II Timotheüs 4:1-4, deed Ds Smit vervolgens op genoemde datum in de middagdienst te Zwolle en in de avonddienst te Dalfsen intrede met een preek over Openbaring 1:4-8.

Enschede-Zuid — In de gemeente te Enschede-Zuid kwam een gift van f 5000,— binnen voor het Bouwfonds.

Student K. Muller — Student K. Muller, pastoraal medewerker in de kerk te Alkmaar, heeft van de klassis Alkmaar-Zaandam verlenging van zijn preekconsent gekregen tot juni 1977.

Ds H. D. Doorenbos — Ds H. D. Doorenbos, tot voor kort emeritus-predikant in de (syn.) gereformeerde kerken, woonachtig te IJsselmuiden, heeft zich gevoegd bij onze gemeente aldaar en zich gewend tot de klassis Kampen. Het gesprek met voornoemde klassikale vergadering heeft een bevredigend verloop gehad, zodat onze kerken een beroep op hem kunnen doen betreffende de voorziening in de Dienst des Woords en der Sakramenten. Ds Doorenbos, die 12 november 1925 werd geboren, is van 1954 tot 1958 predikant van de Gereformeerde Kerk (vrijgemaakt) te Maastricht en van 1958 tot 1965 van die van Nijmegen geweest. Hij ging 1 april 1965 met emeritaat en voegde zich in 1967 bij de (syn.) gereformeerde kerken.

Twee opmerkelijke jubilea

Als is door ds Joh. den Ouden al op treffende wijze in dit blad aandacht geschonken aan het 50-jarig ambtsjubileum van ds J. van Dijk, emeritus-predikant te Nijverdal, het lijkt ons goed ook even in deze kerkniewsrubriek hierbij stil te staan.

DS J. VAN DIJK werd 17 november 1899 geboren. Hij verbond zich op 11 april 1926 aan de gemeente te Duurswoude, vanwaar hij naar Schildwolde vertrok. Daar deed hij intree op 7 september 1930 en maakte er de vrijmaking mee. Op 14 juli 1957 werd ds Van Dijk bevestigd in zijn laatste gemeente: Heerenveen. Hij ging 15 november 1964 met emeritaat en vestigde zich te Nijverdal. Met name de periode, die werd doorgebracht in Schildwolde, is van belangwekkende betekenis geweest voor de gereformeerde kerk aldaar!

DS H. BRINK, emeritus-predikant te Kampen, mocht 9 mei jl. zijn 50-jarig ambtsjubileum vieren. Op 9 mei 1926 namelijk werd ds H. Brink bevestigd als predikant van de gereformeerde kerk te Onderdendam. Daar belofde hij de tijd van kerkelijke moeite

Verlangen

*Ik dank U Heer, ik hoor een vogel zingen,
't Is een bekend, een zo vertrouwd geluid,
En toch zo nieuw, dat ik verrast pauseer,
En luister naar dit wondere gefluit.*

*Wat is het dat die zang toch in mij werkt,
Het is zoveel, tenminste een verlangen,
Dat sluimerend intens tot leven komt,
Emotie's wekt in woorden niet te vangen.*

*Als bij een stoomfluit in de donkere nacht,
Of bij een misthoorn in de verre zee,
Geluiden die als uit een andere wereld,
Geheimenissen voeren met zich mee.*

*Is 't een belofte van wat komen gaat?
Of is 't een vage roep uit het verleden?
Mijn hart klopt snel, 't is zo onzegbaar schoon,
Al is het nog omsluierd in het heden.*

*Maar ik verwacht dat het eenmaal zal komen,
Dat ik zal weten en die roep verstaan,
Dan zal mijn hart de harmonie herkennen,
Die mij daarin nog altijd is ontgaan.*

*Want 't oog zal zien en 't oor zal eenmaal horen,
Wat door geen mensenkind is uitgedacht,
En vol van glorie zal de dag eens komen,
Waarop het schepsel, nu nog zuchtend, wacht.*

A. P.-W.

en vrijmaking. Op 1 september 1946 verbond de jubilaris zich aan de gemeente te Krommenie, waar hij zijn ambtelijke arbeid richtte tot zijn emeritaat op 1 juni 1966. We besluiten dit bericht met een nuchter woord van ds H. Brink zelf, zoals hij dat schreef in „Ons Kerkblad” van Krommenie van 14 mei 1966 t.g.v. zijn 40-jarig ambtsjubileum: „Zeker er waren allerlei moeilijkheden en teleurstellingen, maar wat betekenen die naast de zegeningen? Er is maar één ding belangrijk, namelijk of we naar het oordeel des Heren trouwe dienstknechten geweest zijn.”

Kort Verslag van de vierde zitting van de Landelijke Vergadering van Kerken te Kampen d.d. zaterdag 1 mei 1976.

Ter tafel lagen drie voorstellen betreffende de Opleiding tot de Dienst des Woords. Deze voorstellen waren afkomstig van de kerken van Leerdam en Langerak en van de klassis Enschede, die het in de betreffende kerken geldende „Apeldoorn-advies” bindend willen maken, alsmede van de regio Dordrecht-Gorcum, die een zgn. na-seminarie wil starten. Daar er mede door de vrij late indiening van de genoemde voorstellen voor de kerken te weinig tijd was geweest om deze materie te bestuderen, werd door de vergadering op voorstel van het moderamen met algemene stemmen besloten een commissie in te stellen, die tijdig vóór de eerstvolgende landelijke vergadering dient te rapporteren. In deze commissie werden benoemd: Drs A.

Keizer te Den Haag, Prof. dr E. Schuurman te Breukelen, Ds O. Mooiweer te Enschede-Noord (samenroeper), Drs W. Meyer te Heerde en Ds H. J. van der Kwast te Amstelveen met Ds L. W. G. Blokhuis te Schiedam als algemeen secundus. Toch kwam er voordien een bepaalde discussie aangaande deze zaken op gang, waarin de verschillende stromingen aan het woord kwamen.

Voorts werd gesproken over de wenselijkheid van de figuur van pastoraal werker in het midden der kerken. Via een verzoek van de kerk te Marknesse kwam deze zaak aan de orde. Ondanks enig verzet uit de vergadering, waarin o.a. de vrees werd geuit, dat men de weg baande naar een alternatieve predikantenopleiding, werd met 13 stemmen tegen 2 onthoudingen besloten een commissie in te stellen, die tot opdracht heeft na te gaan of de figuur van de partorale werker binnen onze kerken nodig en gewenst is en, zo ja, welke regelingen er dan getroffen moeten worden. In deze commissie werden benoemd de predikanten: K. H. de Groot, B. Wielenga en W. van der Lingen (onder voorbehoud) alsmede de ouderlingen C. van Baardewijk (Heerde) en P. Blok (Heemstede).

Tijdens de middagvergadering werd een concept-schrijven aan de synode van de Chr. Geref. Kerken (bijeenkomen in 1977 te Hoogeveen) aanvaard, waarin dankbaarheid werd uitgesproken voor de bestaande contacten en hoop op toenemende beleving van eenheid. Vervolgens werd een verzoek van de Geref.-Oekumeni-

sche Synode, die in augustus 1976 te Kaapstad zal worden gehouden, om een waarnemer te sturen, positief beantwoord. Als zodanig werd ds J. Vonkeman aangewezen. Duidelijk werd gememoreerd, dat via deze verkozen vorm van waarneming geen verantwoordelijkheid wordt gedragen voor de vergadering, maar wel de eventuele mogelijkheid wordt aangegrepen om een schriftuurlijk woord te spreken. De Kommissie voor samenspreking met de Chr. gereformeerden werd uitgebreid tot Kommissie voor Kontakt en Samenspreking. Zodoende hebben o.a. de deputaten van de Christian Reformed Churches van de V.S. en Canada — zoals zij hebben gevraagd — een adres waarmee zij kontakt kunnen opnemen.

Tot besluit viel de beslissing de predikanten C. P. Plooy te Ede en J. H. Veeffkind te Krommenie te vragen voorlopig als waarnemers deel te nemen aan het Werk van de Raad van Contact en Overleg betreffende de Bijbel. Deze waarnemers zullen de volgende landelijke vergadering van kerken nader van advies dienen. De laatste zitting van genoemde vergadering zal D.V. gehouden worden op zaterdag 15 mei a.s. Dan zullen aan de orde komen een nieuwe opdracht voor de Kommissie Funktionering Kerkver-

band, radio- en televisiekerkdiensten, het kontakt met de Hoge Overheid (inklusief de naamkwes- tie van de kerken) en de afronding van de korrespondentie met de Gereformeerde Kerk in Zuid-Afrika (Doppers).

O.M.

Alkmaar — De kerkdiensten voor Alkmaar en omstreken worden gehouden in het kleine Herv. Kerkje van Oudorp. Elke zondagmorgen om 9.00 uur, de middagdiensten zijn vaak om 15.00 of 17.00 uur. Raadpleeg daarvoor de plaatselijke pers of het Kerkblad voor Noord- en Zuid-Holland. Ook kunt U bellen 072-17985 of 072-16767.

Waldenzen — Daar om verschillende oorzaken, o.m. door adviezen van broeders die ter plekke zijn geweest, de inzameling van gelden t.b.v. de Waldenzen in Italië, beëindigd zal worden, worden zij die regelmatig gelden zenden, verzocht dit niet meer te doen. Binnenkort zal de laatste verantwoording worden vermeld.

A. de Blois,
Vlaardingerdijk 112, Schiedam
(let op adreswijziging)

Jeugdkamp Lage Mierde (N.Br.)

Voor dit kamp voor jongens en meisjes van 12-15 jaar is nog een klein aantal plaatsen over. Het kamp wordt gehouden van 31 juli-7 augustus in het vakantiehuis „Rotterdam” dicht bij de bossen te Lage Mierde (20 km ten Zuiden van Tilburg).

Het kampgeld bedraagt f 65,—. Behalve sport en spel, wandelen en volksdansen, doen we ook bijbelstudie.

Opgaven zo spoedig mogelijk bij G. van Gorp, De Koppele 118, Eindhoven, tel. 040-416437 onder vermelding van naam, adres en geboortedatum.

Wie, o Wie???

van onze Predikanten
kan 6 juni (Pinksteren) 's morgens
voorgaan in Voorthuizen,
en of op, 11 juli
's morgens in Voorthuizen en
's middags in Ermelo.

Belt U mij even?
Bij voorbaat al hartelijk dank.

D. van Ommen, telefoon 03429-1274

APELDOORN

Chistelijk Lyceum

Jachtlaan 108, telefoon 055-253888

Gevraagd:

met ingang van de komende cursus of zo spoedig mogelijk daarna:

DOCENT

GODSDIENSTONDERWIJS

voor 6 lesuren per week
in een tijdelijke aanstelling.

Sollicitaties kunnen ingediend worden bij de rector, dr A. Bolhuis, bij wie ook inlichtingen te verkrijgen zijn, onder andere betreffende de duur van deze betrekking.

HAAMSTEDE

Te huur

GERIEFELIJK VAKANTIEHUIS

7 personen.

Tuin, c.v., open haard, badkamer.

Vrij in juni, aug. sept.

Vanaf f 300,— per week.

Telefoon 01115-2256.

Uit... goed voor U

Breng de Pinksterweek door op de Veluwe.

Bespreek nu uw Bungalow, of een plaatsje voor uw tent of caravan.

Ook kunt U nog bungalow's huren tot 26 juni en na 7 aug.

Eigen verwarmd kinder- en kleuterzwembad, speelgelegenheid, groot recreatiegebouw enz.

Camping en Bungalowpark

„Ackersate”

Harremaatweg 26, Voorthuizen
Telefoon 03429-1274

Drukkerij „Steenbergen”

Periodieken

Boekwerken

Handelsdrukkerwerk

ZEIST - TELEFOON 03404 - 12452

Let op de vogels en de bloemen en geef hun boodschap door...

de EB zal u er graag bij helpen!

Evangelisatiecommissies, recreatieteams, vakantiewerkers, diaconieën... de **EB-zomernummers** mogen gezien en gelezen worden!

Door vakantiegangers en mensen die niet met vakantie kunnen gaan... door de jeugd en door mensen in bejaarden- of verzorgingshuizen... door iedereen aan wie u ze in handen geeft!

Twee fleurige nummers in bruin en oranje, elk zestien pagina's dik, met artikelen, verhalen, puzzels, gedichten en een keur van fijne foto's. Onge-dateerd, zodat u ze de hele zomer gebruiken kunt.

Nummers met de boodschap van de vogels en de bloemen!

Hoemeer u er bestelt, hoe goedkoper ze worden! Dat varieert van 50 tot maar 22 cent per nummer — voor ziekenhuizen e.d. nóg goedkoper.

Inclusief de verzendkosten!

Er zijn altijd mensen die te laat bestellen... Daarom kwamen we van ons Kerstnummer tekort, en van ons Paasnummer ook... Van ons Pinksternummer hadden we maar net genoeg...

STICHTING ELISABETHBODE

Postbus 100 — Lochem — Telefoon 0 5730 - 2770 ('s avonds 2526)

Redactieleden

Drs H. de Jong
Mr. dr J. Meulink
D. W. L. Milo
Ds E. R. Postma
Ds H. Smit
Dr H. E. S. Woldring

Adres van de Redactie

K. Muller
H. Pootlaan 242,
Alkmaar
Telefoon 072-16767

Advertenties en druk

Drukkerij
„Steenbergen”,
Nooitgedacht 3, Zeist
Tel. 0 3404 - 12452

Abonnementsprijs:

f 30,— per jaar of
f 16,— per half jaar.
Buitenland f 40,— p.j.
of f 57,50 p. luchtpost
Giro 40 49 45

Geref. Persvereniging „Opbouw”

Abonnementenadministratie

Merelhoven 273
Capelle aan den IJssel
Tel. 010 - 50.41.78

Advertenties inzenden tot dinsdagmorgen 10.00 uur.

Abonnementen kunnen ieder moment ingaan, doch slechts per 31 december eindigen. Opzeggen: uiterlijk tot 15 november.